

ЎзССР СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ МИНИСТРЛИГИ  
РЕСПУБЛИКА САНИТАРИЯ МАОРИФИ УЙИ  
ЎЗБЕКИСТОН ҚИЗИЛ ЯРИМ ОЙ ЖАМИЯТИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ

Э. С. МАҲМУДОВ, Н. М. НАБИЕВА

**ГИЁХВАНДЛИК —  
МАККОР КАСАЛЛИК**

Тошкент  
ЎзССР «Медицина»  
1988

Китобчада мавжуд наркотик моддалар, уларнинг инсон организмига таъсири, айниқса ўсмирлар ва қизларга кўрсатадиган зарари ҳақида баён қилинади. Шунингдек, наркотик моддаларни истеъмол қилишга олиб келадиган сабаблар ва уларга қул бўлиб қолишнинг шаклланиши кўриб чиқилади. Наркотик моддаларга ўрганиб қолишга йўл қўймасликнинг асосий йўллари ва уларни ишлатиш ҳамда ишлаб чиқариш учун кўриладиган жазо чоралари баён этилади.

Китобча кенг аҳоли оммасига мўлжалланган.

### СЎЗ БОШИ

Наркомания инсонни ахлоқий жиҳатдан тубанликка тортади, ақл-идрокдан маҳрум этади, оқибатда киши жисмонан ҳолдан тояди ва дунёдан кўз юмади.

Наркотик моддалар одамни айни куч-қувватга тўлган даврида алкоғолга нисбатан 4—6 баробар тезроқ ҳалокатга учратади. Наркомания социал жиҳатдан ҳам хавф туғдиради. Наркотик моддаларга берилиб кетган одамлар шундай оғир жиноятларга қўл урадиларки, ҳатто улар одам ўлдиришга ҳам жазм қилишлари мумкин. Наркотик моддалар айниқса йигит ва қизларга жуда ҳалокатли таъсир этади, бу ўша ёш даврининг ўзига хос психологик хусусиятларига боғлиқ бўлади. Ҳали асаб-руҳияти барқарор бўлмаган ўсмир ёки ёш йигитнинг бу балога қарши туришга ирода кучи етмайди, ўз ҳаракатларининг оқибатини баҳолай олмайди ва жамоат олдида ўзини қандай тутаётганини онгли равишда таҳлил қилолмайди. Наркотик моддаларни сууистеъмол қиладиган кишилар жинойий қонунчиликда бу моддаларни қонунга ҳилоф равишда тайёрлаш, сақлаш, ташиш ва сотиш учун қатъий жазо берилишини яхши билмайдилар.

Юқоридагиларни эътиборга олиб, биз ушбу китобчада қайси моддалар наркотиклар қаторига киришини, уларнинг организмига кўрсатадиган таъсири хусусиятларини кўрсатиб ўтдик. Ватанимиз ва чет эл муаллифларининг маълумотларидан фойдаланиб, одамнинг наркотик моддаларга ўрганиб қолишини, уларни сурункали равишда истеъмол қилганда организмда рўй берадиган ўзгаришларни ва улардан воз кечгандан кейин ҳам унда қоладиган асоратларни қисқача баён этишга ҳаракат қилдик. Бу оғир касалликни даволаш йўлларини қисқача баён этдик, чунки ҳозирги кунга қадар уни даволашнинг аниқ методлари мавжуд эмас. Зеро бизнинг жамиятимизда ҳам наркоманияга қарши барча кураш чоралари бу негатив ҳодисанинг олдини олишга қаратилиши керак.

Ушбу китобчани ёзишга киришар эканмиз, наркотик моддаларга онгсиз равишда берила

бошлаган, шунингдек ўз иш фаолиятига кўра шу офатга қарши курашиши керак бўлган одамларга наркотик моддаларнинг қанчалик хавфли эканини тушунтириб беришни ўз олдимишга ягона мақсад қилиб қўйдик.

## НАРКОТИК МОДДАЛАР ВА УЛАРНИНГ ХОССАЛАРИ

Бутун дунё жамоатчилиги ва медицина ходимлари аҳоли ўртасида наркоманиянинг тобора кўпайиб бораётганидан жуда ташвишга тушмоқдалар. Наркомания масаласи жуда муҳим эканини ҳисобга олиб, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ВОЗ) нинг экспертлар комитети наркотик моддаларни истеъмол қилиш ҳалокатли равишда ортиб бораётганига бағишланган бир қатор махсус кенгашлар ўтказди. Бу кенгашларда наркотиклар ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш кўпайгани, улар бошқа мамлакатларга ҳам олиб ўтилиб, сотилаётгани ҳамда кўплаб истеъмол қилинаётгани қайд қилинди. Наркотиклар бизнеси Европанинг ривожланган мамлакатларида ва Америкада уларни яширинча ишлаб чиқарадиган ва сотадиган айрим доирадаги кимсаларнинг ҳамёнини тўлдирадиган асосий йўл бўлиб қолди. Бу маккор душман бизнинг мамлакатимизда ҳам тарқала бошлади. Кўкнор, нашани қонунга хилоф равишда етиштириш, наркотикларни ишлаб чиқариш ва сотиш ҳоллари содир бўлаётгани ҳақида матбуотда тобора кўпроқ хабарлар босилмоқда. Афсуски, кўп кишилар наркотик моддаларга берилиш инсон иродасини бўғиб қўйишини ва орадан кўп вақт ўтмай кишини қаритиб, мункайтириб қўйишини ва қисқа вақт ичида ҳалокатга олиб келишини яхши билмайдилар. Мана шунинг учун ҳам қайси воситалар наркотиклар эканини ва улардан эҳтиёт бўлиш зарурлигини билиш керак.

Наркотиклар шундай моддаларки, улар организм билан ўзаро ҳамкорлик қилиб, руҳий ёки жисмоний тобелик пайдо қилади.

Руҳий жихатдан тобе бўлиш шундай ҳолатки, бунда одамда дори моддадан қониқиш ҳисси пайдо бўлади, кайфияти гўё кўтарилади, бу препаратларни вақти-вақти билан ёки мунтазам равишда қабул қилиш зарур бўлиб қолади. Айни пайтда киши бу препаратларга жисмонан тобе бўлиб қолади, бунда наркотик модда унинг организмга киритилмай қўйса, одам ўзини кўярга жой тополмайди. Наркотик моддаларнинг баъзи турлари чой, кофе таркибида ҳам бўлади. Уларга ҳам одам ўрганиб қолади, бироқ улар организмга унчалик таъсир қилмаганидан зарарли моддалар қаторига киритилмайди.

Наркотик моддалар марказий нерв системасини рағбатлантиради ва уни депрессив ҳолатга олиб келади, киши тафаккурини ва ахлоқини бузади. Наркотик моддаларга ўрганиб қолиш оқибатида одам наркоманга айланади ёки бу воситаларга ҳаддан ташқари ружу қилиш токсикомания дардига мубтало қилади.

**Наркомания** — баъзи моддаларни ва химиявий препаратларни суистеъмол қилиш оқибатида уларга ҳаддан ташқари хирс қўйиш ҳолатидир. Наркомания инсон руҳиятини оғир тарзда бузади, организмни ишдан чиқаради. Наркоманга ҳар қадамда ўлим таҳдид қилиб туради, бундай одам организмнинг ҳолдан тойишидан, препарат дозасини тасодифан оширишдан, текширилмаган моддани қабул қилишдан, уколдан зарарланишдан, депрессив ҳолатдан ўлиб қолиши мумкин. Наркоман бўлиб қолган киши бошқа ҳеч нарсага қизиқмай кўяди, куч-қувватдан қолиб, меҳнат қобилиятини йўқотади.

**Токсикомания** марказий нерв системаси стимуляторларини қабул қилиш оқибатида пайдо бўлади, бу ана шу томонлари билан наркоманиядан фарқ қилади. Бундай моддаларни қабул қилган дастлабки пайтларда одамнинг кайфияти гўё кўтарилади, чарчоғи ёзилгандек, тетик, фикрлари аниқлашаётгандек ҳис қилади ўзини, булар сохта, алдамчи ҳолатлардир, албатта.

Бироқ токсик препаратларга одам ўрганиб қолгандан кейин касалликка хос аломатлар пайдо бўлади: кишини уйқу босади, аъзои бадани қақшаб оғрийди, бўшашади, кайфияти тушиб кетади ва астено-депрессив ҳолат юзага келади. Наркотик моддаларни узоқ муддат қабул қилиб юрган беморлар умуман ҳолдан тойиб қоладилар.

Наркоманияга олиб келадиган моддаларнинг сони жуда кўп. Булардан қуйидагилар кенг тарқалган:

1. Афъюн ва унинг препаратлари, баъзи алколоидлар ва дериватлар, шунингдек, морфинга ўхшаб таъсир этадиган синтетик воситалар.
2. Уйқу дорилари, биринчи навбатда, барбитуратлар қаторига кирадиган воситалар.
3. Наша ва унинг ҳосилалари (наша, марихуана).
4. Кокаин.
5. Марказий нерв системаси стимуляторлари.

Турли бўёқлар, органик эритувчилар, бензин ва бошқа кўпгина препаратлар организмга заҳарли таъсир этади, бироқ уларга одам ўрганиб қолмайди.

Барча наркотик моддалар такрор қабул қилинадиган бўлса, уларга организм ўрганиб қоладики, бу касалликка хос аломатдир.

Кузатувларнинг кўрсатишича, наркотик моддаларни бир ҳафта ёки бир ой қабул қилгандан кейин одам уларга ўрганиб қолар экан. Дастлабки пайтларда организмда наркотик моддаларга қарши курашишга ҳаракат қилади. Наркотик моддаларга майл қўйиш ривожланган сари организмнинг уларга бўлган сезгирлиги сусаяди, айрим препаратларни кўтариш қобилияти эса ортади.

Организмнинг препаратларни қанчалик тез кўтара оладиган бўлиб қолиши уларни қабул қилишнинг мунтазамлигига, бошқа томондан эса моддаларнинг хусусиятига боғлиқ бўлади. Масалан, организмнинг афъюн препаратларини кўтариши 200 баробар ортиши мумкин, одам организми ҳолатига қараб эса бу бир неча йилгача сақланиши мумкин. Шундан кейин организмнинг препаратларни кўтара олиш хусусияти аста-секин пасаяди ва аввалги дозалар организмни қаттиқ заҳарлай бошлайди.

Наркотик моддаларнинг, жумладан, героин дозасини ошириб юбориш оқибати ўлим билан тугаши ҳақидаги маълумотлар чет эл матбуотида тез-тез учраб туради. Турли наркотикларни қабул қилган организм бари бир улардан узоқ вақт мобайнида таъсирланиб, маълум жавоб реакциялари кўрсатиб туради.

Масалан, уйқу дорилари узоқ вақт мобайнида ичиб юриладиган бўлса, одам организми уларга ўрганиб қолади. Тез қўзғаладиган, психопат одамлар, шунингдек ичкиликбозлар бундай дориларга тезроқ ўрганади. Уйқу дориларининг бирмунча дозаси одамни маст қилади, унинг ҳаракатлари, онги ўзгаради, баъзан бемор шок ҳолатига тушиб қолади. Уйқу дориларини киши узоқ муддат мобайнида ичиб юрадиган бўлса, унинг ақл-идроки бирмунча пасаяди ва хотираси сусаяди. Айни пайтда рефлекс реакцияларнинг барча турлари ортади, беморнинг мускуллари учади, боши қаттиқ оғрийди, қон босими пасаяди, у жаҳлдор, ғазабкор ва хужумкор бўлиб қолади. Агар наркотикнинг шу тури ичмай қўйилса, бемор тиришиб, тутқаноқ тутади.

Наркоманиянинг бошқа оғир тури **бангилик**дир, бу наша, марихуана қабул қилиш оқибатида ривожланади. Бу наркотик моддаларни кўпинча тамакига қўшиб чекадилар. Бу моддаларнинг ҳаммаси наша қўшиб тайёрланадиган ҳосилалардир.

Наша чеккан одам қарахт бўлади, тентакнамо бўлиб қолади, жиннига ўхшаб кулаверади, иштаҳаси очилади ва жинсий ҳиси ортади. Наркотик моддани кўп қабул қилганда одамнинг кўзига нарсалар катта бўлиб кўринади, ранглар ёрқинроққа ўхшайди. Нашани мунтазам равишда сурункали чекиб юрганда киши шахсияти шунчалик ўзгариб кетадики, у бесаранжом, лоқайд, лапашанг ва одамови, бошқаларга аралашмайдиган бўлиб қолади. Беморда психозлар

пайдо бўладики, бу ҳолатни шизофрениядан ажратиб бўлмайди.

**Кокаиномания** наркоманиянинг бошқа бир тури ҳисобланади, бу кам учрайди. Кокаин истеъмол қилиш психомотор кўзғалишга ё бўлмаса ваҳимали-депрессив ҳолатга олиб келади. Кокаиндан захарланганда кўпинча психозлар, галлюцинациялар пайдо бўлади. Кокаинни тез-тез истеъмол қилиб турганда одам организми ниҳоятда ҳолдан тояди, киши озиб кетади, уни уйқусизлик қийнайди, хотираси сусаяди.

Юқорида айтиб ўтилган наркотик моддалар асосан соф ҳолда истеъмол қилинади. Бироқ шунақа наркоманлар борки, улар мавжуд бўлган турли препаратларни ичаверадилар. Турли наркотик моддаларни аралаш ичиш ва бунинг устига ичкилик ичиш оқибатида улар организмга жуда оғир таъсир этади ва одамни тез ҳолдан тойдириб қўяди. Сўнгги пайтларда наркотик моддалардан ташқари, ёшлар ўртасида тўғри келган нарсаларни, жумладан, бензинни ва турли органик бўёқларни ҳидлаш, нафасга олиш ҳоллари тез-тез учрайдиган бўлиб қолди. Бу моддалар ҳам бошни айлантириб, гангитади, лоҳас қилади. Афсуски, улар жуда захарли, кишини оғир юрак етишмовчилигига, бўғилиб қолишга, ўпка ва бошқа ички органларнинг зарарланишига, шунингдек асабий-руҳий бузилишларга жуда тез мубтало қилади.

Бензин ва бошқа органик бўёқлар қонга тушиб, мия хужайраларини нобуд қилади, буйрак ва жигар тўқималарини емиради. Ана шу ярамас одатга қўл урадиган одамлар орадан кўп вақт ўтмай оғир инвалид бўлиб қолишлари, ҳар қандай меҳнатга яроқсиз одамга айланишлари мумкин.

## ОДАМ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ НАРКОМАН БУЛИБ ҚОЛАДИ

Бу саволга жавоб олиш учун инсон психологиясини билиш керак, зеро ҳар қандай инсон бутун умр бўйи ижобий ҳис-ҳаяжонлар билан ҳузур-ҳаловатда яшашга интилади, бу хусусиятлар инсон психологиясига хосдир.

Бош мияда хурсандчилик сезгилари ёки ижобий ҳис-ҳаяжонлар пайдо қиладиган махсус марказлар бўлади. Одам организмга тушиб, ана шу «хурсандчилик сезгилари пайдо қиладиган марказ»га бевосита активлаштирувчи таъсир кўрсатадиган оксиллар борлиги аниқланган. Маълум бўлишича, бош мия тўқимасида морфинсимон субстанция ёки бошқача айтганда, эндорфинлар ишланиб чиқар экан. Бундай ҳолда одам организми гўё мантиққа хилоф равишда ўзи мустақил опиятлар ишлаб чиқаради. Бу субстанциялар соғлом организмда жуда оз миқдорда ишланиб чиқиб, ижобий ҳис-ҳаяжонлар ва хурсандчилик сезгиларини пайдо бўлишини бошқариб туради.

Тайёр стимуляторлар бўлмиш турли наркотик моддалар организмга тушганда хурсандчилик сезгилари пайдо қиладиган марказлар (улар кайфиятни яхшилашга жавоб беради) активлашади, зўриқиш сусаяди, одамни ваҳима босади, кайфияти гўё кўтарилгандек бўлади, ўзини телбанамо хурсанд сезади. Морфинсимон субстанцияни ишлаб чиқарадиган спстемани ўрганиш шуни кўрсатдики, у эмо-цпопал ҳолатларнинг шаклланишига, психиканинг бузилишига ва албатта биринчи навбатда морфин ва унинг ҳосилаларппи ишлатганда наркотик моддаларга тобеликнинг пайдо бўлишига жуда яқин алоқада бўлар экан, зеро морфин ва унинг ҳосилалари ўз тузилишига кўра организм ишлаб чиқарадиган эндорфинларга яқин туради.

Илмий изланишларнинг натижалари одамнинг наркотик моддаларга майл кўйиши асосида ётадиган асосий механизмларни ўрганишга имкон берди. Бироқ одам биринчи марта наркотик моддалар билан қандай қилиб танишиши ҳақидаги фактлар ёритилмади.

Наркотик моддаларни истеъмол қилган жуда кўп сонли одамлардан сўраб чиқилганда шу нарса маълум бўлдики, киши биринчи бор наркотик моддани кизиқиш туфайли татиб кўрар экан. Сўраб чиқилган одамларнинг кўпчилиги 16 дан 35 ёшгача бўлган одамлар эди, лекин

уларнинг кўпчилигини ўсмирлар ташкил этганди. Наркотик моддаларни истеъмол қилган одамлар билан суҳбатда бўлган йигит ва қизлар улардан бу нарсалар одамга қандай таъсир қилишини, кишини гўё хурсанд қилишини эшитадилар-да, улар ҳам қизиқиб, наркотикларни истеъмол қилиб кўрадилар. Ёшлар наркотик моддаларни бир марта, сўнгра иккинчи марта татиб кўрадилар, шундан кейин ўзларини бу балодан тўхтата олмайдилар. Ёшларнинг жуда кўпчилиги — наркоманлар наркотак моддани биринчи марта қизиқиш, бошқаларга тақлид қилиш, кейинчалик эса яна кайфиятни яхшилаш мақсадида истеъмол қилганларини айтадилар, зеро бу сохта хурсандчиликдир.

Мана шу кичик мисолларнинг ўзидан кўриниб турибдики, наркотик моддалар одамни тентак, телба қилиб кўя-ди, у озиб-тўзиб, чўп-устихон бўлиб қолади.

Наркоманлар мунтазам равишда наркотик моддаларни топиш пайида бўладилар, бунинг учун кўпинча қонунга хилоф йўлларга кирадилар, ҳатто жиноятга қўл урадилар. Агар улар наркотик моддани топа олмасалар, хумор қилиб (абстиненция), аҳволлари оғирлашиб қолади: бундай ҳолда наркоманнинг дармони қурийди, кўз қорачиғи кенгаяди, юрак уриши тезлашади, тез-тез нафас ола бошлайди, кўнгли айниб, қайт қилади, ичи кетади, сўлаги оқади, терлайди, бўғимлари сирқираб оғрийди, уйқусизлик азоб беради. Ана шундай аҳволда касалхонага келтирилган бемор қора терга ботиб, аъзои бадани тиришади. Вақти-вақти билан кўнгли айниб, қайт қилмоқчи бўлиб, қийналади. Бемор дод солиб йиғлайди, бекордан-бекорга кўркади, гоҳ ялинади, гоҳ дўқ қилади, кўпол овоз билан бақиради: «Мени қутқаринг! Ўлиб қолай деяпман! Морфий беринг менга! Доктор, тезроқ укол қилинг! Лаънат сенларга! Қурт, оқ чувалчанглар мени еб ташляпти! Йўқотинг чувалчангларни! У усти-бошидан кўзга кўринмас нарсаларни жирканиб қоқа бошлайди. Бемор каравотда яна типирчилаб, оғриққа чидолмай, жонини кўйишга жой тополмайди. Беморнинг бутун аъзои бадани зирқирайди, қорни, ичаклари оғрийди, қулоғи шанғиллайди, юраги қаттиқ ура бошлайди, иситмаси кўтарилиб кетади, ўзининг қўл-оёқларини қайиради. Бундай аҳволда бемор ўлиб қолиши ҳеч гап эмас. Бироқ унга наркотик модданинг одатдаги дозаси берилса, вассалом, ҳозирги азоблардан асар ҳам қолмайди. Аммо бу «доза»нинг нархи жуда қиммат, баъза» бир ойлик маош ҳам етмайди унга. Ана шу «халоскор» наркотик моддани топиш учун бемор ҳар қандай йўлни тутишга тайёр туради. Масалан, бир бемор наркотик модда хумор қилганда, уни топа олмаганидан томирини кесган.

Капиталистик мамлакатларда наркотик моддаларга касаллик сифатида берилиш жиноий бизнеснинг бир қисми бўлиб қолди. Наркомания Америка жамиятининг энг оғир проблемаларидан бири бўлиб қолди, бу ҳақда АҚШ матбуотида мисоллар келтирилади. Мактаб ўқувчиси Андреа биринчи марта бу заҳарли моддани 14 ёшдан сал ошган пайтида татиб кўрган эди. «Зиён келтирмайдиган ҳазил» кўп ўтмай одатга айланиб қолди. «Мен қўлимга нима тушса, шуни ичаверардим, масалан, кока суюқлиғи, кислотани ичишдан ҳам тап тортмасдим», — деди у журналистларга. Наркотик модда гирдобни қизни тобора ўз қаърига торта бошлади. Андреа мактабда ўқишни ташлади, уйдан кетиб қолди, ниҳоятда тубанликка юз тутди.

Яна бир мисол 45 ёшли Жон Вудлиф бир неча ой мобайнида наркотик моддаларни истеъмол қилиб юрарди, бу киши Флорида штатида маҳаллий органлардан бирида каттагина маош тўланадиган лавозимда ишларди. Натижада бу заҳарли модда уни енгиб қўйди. Кунларнинг бирида ўртоқлари уни ақдан озган ҳолатда кўриб қолдилар. Орадан бир неча соат ўтгач Ж. Вудлиф юрак хуружи оқибатида оламдан ўтди.

Майкл Сеймур деган кишининг тақдири ҳам шундай тугади. Наркотик модда ҳукми остида қолган бу киши мени кимдир таъқиб қияпти, деб ўйлайди. Қўлига милтиқ олиб, магазинга бостириб киради. Наркоманни қийинчилик билан қуролсизлантириб, госпиталга олиб кетишади. Унинг аҳволи жуда оғир эди: иситмаси 40° га яқин, томири минутига 200 марта атрофида урарди. Врачлар қанчалик жон куйдириб, ҳаракат қилишмасин, наркоман ҳаётини сақлаб қолишолмади.

Наркоманлар нима бўлса ҳам, ҳар қандай воситалар ёрдамида наркотик модданинг янги дозасини топиш учун ҳаракат қиладилар, улар юу мақсадда энг машъум жинойтларга ҳам қўл урадилар. Масалан, шарқий Гарлемда истиқомат қилувчи 16 ёшли В. Эпонтё наркотик модда кайфи билан гандираклуб туриб, ўз тукқан онасини ўлдириб қўйди, она бечора бу ҳалокатли, хавфли одатни ташлагин деб, ўғлига илтижо қилаётган эди.

Юқоридагига ўхшаш қайғули мисолларни кўплаб келтириш мумкин. «Ридерс дайджест» нинг берган маълумотларига қараганда, америкаликлар кокаин сотиб олиш учун ҳар йили 50 миллиард доллар сарфлайдилар. 22 миллиондан ортиқ киши шу наркотик моддани татиб кўрган. Деярли олти миллион киши телба қилувчи бу препаратни мунтазам равишда организмга киритади, бу гап муболаға эмас, балки даҳшатли ҳақиқатдир.

## **НАРКОТИК МОДДАЛАРНИ ИСТЕЪМОЛ ҚИЛИШ НИМАГА ОЛИБ КЕЛАДИ**

Биз юқорида наркотик моддалар кишини телбанамо хурсанд қилади, деб айтиб ўтган эдик. Наркотик модда келтириб чиқарадиган бу ҳолатнинг қанча вақт давом этиши бу оғунинг турига ва микдорига боғлиқ. Наркотик модда такрор қабул қилинганда одамнинг тентакнамо руҳи кўтарилиб, яна унга эҳтиёж сезади. Одам наркотик моддага тобора берилар экан, наркоманнинг бутун ўй-хаёли наркотикни қабул қилишда бўлади, кайф қилиш ягона заруриятга айланади.

Олимлар наркотик моддани ҳатто бир неча марта қабул қилиш натижасида одамнинг кўзига нарсалар кўринишини, довдирашини, бекордан-бекорга рашк қилишини кўрсатиб бердилар. Организмга наркотик модданинг катта дозаси тушганда одамнинг онги хиралашади, ҳистуйғулари кескин равишда ўзгаради, фикрлари чалкашиб кетади, кўзига ҳар хил кўрқинчли нарсалар кўринади, кўрқади, турли ҳаракатлар қилади, атрофдаги кишиларга ҳужум қилиб, уларга ташланади. Ана шу аломатлар заминида жинсий майл йўқолади ва мижоз кескин сусаяди.

Наркотик моддаларни сурункали равишда қабул қилганда руҳий активлик кескин пасаяди, одам атрофдаги воқеаларга бефарқ бўлиб қолади, тушкунликка тушади, эси пасаяди. Наркоманлар ўз касбларини удралай олмай қоладилар, меҳнат қобилиятини йўқотадилар, оилада можаролар бўлиб туради, оқибатда оила бузилиб кетади. Ҳомиладорлик даврида наркотик моддани истеъмол қилган аёллардан дунёга келган болалар жуда безовта бўлади, тиришади, кўп эснайди, ичи кетади, нафас олишга қийналади. Бундай чақалоклар одатда ҳаётининг 2—3-куни нобуд бўлади.

Одамовилик, ахлоқий принципларнинг йўқолиши, наркотик моддани сотиб олишга пул топиш мақсадида жинойий ишларга қўл уриш наркоманларга хос хусусиятдир. Одам наркотик моддага руҳан тобе бўлиб қолиш билан бирга унда жисмоний ўзгаришлар ҳам юзага келади. Наркоманнинг ранги докадек оқарган бўлади, кўз қорачиғи кенгайган, шиллиқ пардалари қуруқшайди, юраги тез уради, мускул тонуси ортади ва қон босими кўтарилади. Юқорида айтганимиздек, наркоман наркотик модда тополмаса, касал бўлиб қолади, ноҳуш сезгилар пайдо бўлади. Сўлаги ва кўзидан ёш оқади, тумов бўлади, аксиради, терлайди, титраб-қақшайди, мускуллари зўриқади.

Наркоман узок муддатгача наркотик моддани топа олмаса, меъда-ичак иши бузилади, тиришиб, тутқаноқ тутади ва ҳатто оғир психоз бошланади. Шунини таъкидлаш зарурки, наркотик моддаларни мунтазам равишда истеъмол қилиш оқибатида организм бутунлай ҳолдан тояди. 1901 йилдаёқ машхур рус психиатри С. С. Корсаков наркоманларнинг психик доирасида енгилтаклик, ёлғончилик, алдоқчилик, ахлоқий бузуклик устун бўлади, деган эди. Наркоманлар ҳар қандай меҳнатга яроқсиз, эси паст бўлиб қоладилар, эпилептик тутқаноқлар оқибатида оламдан ўтиб кетадилар.

«Комсомольская правда» газетасининг муҳбири В. Юмашев Николаев шахридаги

наркологик марказга борганини ўзининг «Галлюцинацияларсиз» деб аталган мақоласида (1986 йил, 24 сентябрь) куйидагича ёзади. Мухбир бу ерда қалтираб, титраётган, ҳолдан тойган одамларни кўрган, уларнинг бадани деярли қуриб, қуруқ ёғоч бўлиб қолган, кўз қарашлари мутлақо маъносиз, бефарқ эди. Ҳатто беморларнинг хонадан чиқиб кетиш учун эшикни очишга қувватлари етмаган. Мухбир учрашган барча беморларнинг ёши 15 дан 20 ёшгача бўлган ёшлар эди.

Юқоридагиларга қўшимча қилиб шуни айтиш мумкинки, наша чекканда нафас йўллари шиллик пардалари, мия тўқималари атрофияга учрайди, ўпкада склероз юзага келади.

Кўриб турибмизки, бир лаҳзалик сохта хурсандчилик қанчалик қимматга тушади, киши соғлиғини, меҳнат қобилиятини йўқотади, жамиятдаги ўз ўрнини йўқотади, ҳатто ўн гулидан бир гули очилмаган даврида оламдан кўз юмади.

XX асрнинг бошларидаёқ одамлар наркотик моддаларнинг инсониятга келтирадиган хавфига қарши коллектив равишда курашиш зарурлигининг катта аҳамиятга эга бўлишини билганлар. Иккита шартнома — наркотик моддалар бўйича ягона конвенция (1961) ва психотроп моддалар бўйича конвенция (1971) тузилган, бу шартномалар мамлакатларда амалдаги наркотик моддалар ҳақидаги қонунлар асосини ташкил этади.

Бу шартномалар наркотик ва психотроп моддаларни суиистеъмол қилмаслик, балки улардан даволаш мақсадида фойдаланиш имконини таъминлашдан иборат эди. Жаҳон Соғлиқни сақлаш ташкилоти бидан ҳамкорлик қилган ҳукуматлар ва наркотик моддалар бўйича БМТдаги комиссия психотроп моддаларни назорат қилиш ҳақида қарор қабул қилдилар. Бу қарорни қабул қилишда улар бу моддаларнинг даво самарасига доир маълумотларни пухта ўргандилар. Бу қарор врачлар диққатини тортди, чунки махсус ҳолатларда бу препаратларнинг бирортасини даво мақсадида буюриш зарурати туғилиши мумкин. Бундай талабчанлик шунинг учун зарурки, афъюни 10—12 марта укол қилгандан кейин, баъзан ундан эртароқ одам касалликка хос равишда унга ўрганиб қолиш мумкин.

Шуни айтиб ўтиш керакки, наркоманияга даво қилиш жуда мураккаб, қийин ва узоққа чўзиладиган жараён, бу иш жуда кўп мутахассислар, медиклар ва психологларнинг зўр бериб меҳнат қилишларини талаб қилади. Беморнинг оилавий муносабатлари яхши бўлиб, ўзининг бутун маънавий куч-қувватини сафарбар қилганда ва ўқийдиган ёки иш-лайдиган коллектив ҳам ҳайрихоҳ бўлганда даволаш на-тижаси самарали бўлиши мумкин. Руҳий жиҳатдан беқарор, эси паст бўлиб қолган ва нерв системаси ишдан чиққан беморларни даволаш самараси кам бўлади. Айниқса қизларни даволаш қийин бўлади, чунки уларнинг ҳис-ҳаяжонлари жўшиб туради ва асаблари ҳам ўзига хос бўлади.

Даволаш тадбирлари махсус муассасаларда яширин тарзда олиб борилади. Бари бир наркоманияга қарши курашни даволашга эмас, балки бу офатнинг олдини олишга қаратиш керак. Шунинг учун сўнгги йилларда бизнинг мамлакатимизда врачлар ва маъмурий органлар наркоманияга қарши курашни кескин кучайтириб юбордилар.

Сўнгги пайтга қадар мактаб врачлари маъмурият тазйиқи остида баъзи ҳолларда бу маълумотни яшириб келдилар, бу билан улар профилактика ишларига катта зарар етказдилар. Мана шунинг учун ҳам наркоманияга қарши профилактика ишларини кескин кучайтириш ва наркоманни аниқлаш билан бирга наркотик моддаларнинг ҳалокатли таъсир этишини атрофдаги одамларга очик-ойдин айтиш керак. Ҳеч қандай нарсани яширмасдан, бор нарсани кўрсатадиган, наркоманиянинг ҳалокатли асоратларини очиб ташлайдиган хужжатли фильмлар, диапозитивлар, видеосюжетлар яратиш ва уларни намойиш қилиш лозим. Одамлар алдамчи «кайф»нинг қандай ачинарли оқибатларга олиб келишини кўришсин, бунга ўз-соғлиқларини, ҳаётларини қурбон қилишларини билишсин.

Наркоманияни бутунлай йўқотиш учун одамларнинг, айниқса ёшларнинг бўш вақтларини тўғри ташкил этиш, бўш вақтдан оқилона фойдаланиш учун шароит яратиш, одамларда

қизиқиш уйғотадиган клублар ташкил этиш, уларни айниқса турар жойларда барпо қилиш, туристик-экскурсия ишларини йўлга қўйиш, оила билан биргаликда дам олишга эътибор бериш керак. Бу борада маданий-оқартув муассасалари катта тадбирларни олиб боришлари лозим. Барча жойларда маданият, медицина ходимлари, ҳуқуқ тартиби ва юстиция органлари, меҳнат коллективлари билан ҳамкорликда ажойиб одамлар билап учрашуилар ташкил қилишлари керак. Саломатлик университетлари, жамоат фикрлари трибунаси, соғлом турмуш клуби ташкил этишлари, публистик репортажлар чиқаришлари, тематик, агитбригада намойишлари тайёрлашлари, интервью кечалари ўтказишлари керак.

Наркоманияга қарши курашнинг бу шакллари маълум кишилар группасига мўлжаллаб тайёрлаш керак. Ёшлар ҳақида гапирадиган бўлсак, ўсмирлар, студентлар, ишчилар ўртасида олиб бориш керак. Ётоқхоналарда яшаб, ўқийдиган профессионал-техника билим юртларида алоҳида ишлар олиб бориш керак, чунки улар ўртасида наркотик моддаларга берилиш хавфи юқори бўлади.

Ҳар томонлама дам олиш, физкультура ва спорт билан шуғулланиш учун маданий-спорт комплекслари муҳим аҳамиятга эга. Шуни тан олиш керакки, наркоманияга қарши кураш ҳозирги пайтда эндигина бошланди. Бу кометлексларда наркотик моддаларга қарши пропаганда системасини ишлаб чиқиш мумкин. Бу курашнинг кенг қулоч ёйишига, бу ишда фақат врачлар, маданият ходимлари ва ўқитувчиларни эмас, балки барча меҳнат коллективларини жалб этиш лозим. Клублар, ҳушёрлик учун кураш клублари, мактаблар ва ҳуқуқ тартибот органлари, меҳнат коллективлари ва партия, комсомол, касаба союз ташкилотлари бу борада ҳамкорликда иш олиб бормасалар, наркоманияга қарши кураш ишларида самарага эришиб бўлмайди.

Шундай қилиб, юқоридагилардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, наркоманияга қарши кураш фақат медицина масаласи эмас, балки медицина — социал муаммо ҳамдир. Психологлар, педагоглар, коллектив, маъмурият, жамоатчилик бу хавфли офатнинг олдини олиш билан жиддий шуғулланишлари зарур. Соғлом одамларнинг ҳам, беморларнинг ҳам наркотик моддаларга нафрат билан қарашларига эришиш керак. Акс ҳолда профилактика ишлари ва даволаш тадбирлари қанчалик самарали бўлмасин, биз одамлар соғлиғини қайтара олмаймиз.

Бундан ташқари, наркоманияни эрта аниқлаш ва диагноз қўйиш ҳали яхши такомиллашмагани бизнинг кучсиз томонимиздир. Наркоманияни эрта аниқлаш ва унга диагноз қўйиш схемасини ишлаб чиқиш ва қўлланиш биз медик ходимларнинг жамият олдидаги бурчимиздир. Гап ўсиб келаётган ёш авлоднинг руҳий соғлиғи ҳақида борар экан, барча чора-тадбирлардан фойдаланиш зарур.